

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2010, 4(122), p. 7–23.

APIE STEIGIAMOJO SEIMO KONSTITUCINĖS KŪRYBOS
PRITAIKYMĄ IŠSIVADUOSIANČIAI LIETUVAI:
IŠEIVIJOS POŽIŪRIS
(1945–1990)

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas tfk@mrni.eu

Pateikta 2010 m. lapkričio 17 d., parengta spausdinti 2010 m. gruodžio 30 d.

***Anotacija.** Aptariamos svarbiausios publikacijos lietuvių išeivijos spaudoje, atspindinčios reikšmingą 1944 m. į Vakarų nuo besiantinančios antrosios sovietinės okupacijos pasitraukusių indėlį į nepriklausomos Lietuvos konstitucinės raidos mokslinius tyrimus, atliktus jiems viliantis, kad keliamos idėjos, numatančios galimus konstitucijų tobulinimo kelius, ypač siekiant gerinti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių galių pusiausvyrą ir didinti politinį Seimo stabilumą, būsiančios naudingos ateities išsilaisvinsiančioje Lietuvoje. Straipsnyje dėmesys koncentruojamas į išeivijos atstovų atliktus pagrindinių Lietuvos Steigiamojo Seimo konstitucinės reikšmės aktų – 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucijos, konstatavusios nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo faktą bei svarbiausius tos valstybės kokybinius rodiklius, ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijos – mokslinius tyrimus.*

***Reikšminiai žodžiai:** Lietuvos Steigiamasis Seimas, konstitucinė raida, 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija, išeivija.*

Įvadas

Vengdami tapti stalininių represijų aukomis arba nenorėdami dirbti okupantų valdžiai ir protestuodami prieš bolševikų agresiją, didelis būrys Lietuvos teisininkų kartu su gausiais karo pabėgėliais 1944 m. patraukė į Vakarus. Susiskaičiaus išsiaiškinta, kad Vokietijos ir Austrijos teritorijose išsimėčiusiose karo pabėgėlių stovyklose laikiną prieglobstį tuomet rado 379 Lietuvos teisininkai¹, o iš viso jų pasitraukė per keturis šimtus², tarp jų per pusantros dešimties – pusė – buvusių Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslo personalo narių.

Pasitraukusieji į Vakarus teisininkai – tai neabejotinai didelis intelektualinis potencialas, palankiomis sąlygomis galėjęs įnešti reikšmingą indėlį į lietuvių teisinės minties raidą. Deja, tik kai kuriems jų emigracijoje nusišypojo laimė rasti sąlygas kūrybinio darbo tąsai arba naujai įsilieti į rašančiųjų gretas. Nieko stebėtino, kad nemažą pastarųjų dalį susiklosčiusios aplinkybės pavertė savotiškais teisės istorikais. Didžiausias dėmesys išeivijoje rašiusiųjų teisininkų darbuose buvo skirtas praeičiai, tiesa, palyginti dar neseniems laikams – Lietuvos 1918–1940 m. valstybiniam teisiniam gyvenimui, kurio aktyviais dalyviais daugumai jų vos prieš metus–kitus teko būti, ir kuris jiems buvo geriausiai pažįstamas bei buvo likęs nedylančiu prisiminimu, skausmingai asocijuodamasis su prarasta Tėvyne. Ir dar – tarpukario Lietuvos valstybės ir teisės problematika, gvildinama teisininkų darbuose išeivijoje, pynėsi su viltimi, kad juose išmąstytos idėjos būsiančios naudingos kažkada ateityje būtinai išsilaisvinsiančiam jų kraštui.

Suprantama, šioje valstybės ir teisės problematikoje akivaizdžiai populiariausia, o objektyviai – ir universaliausia bei neabejotinai svarbiausia buvo konstitucinė teisė, kurios klausimais išeivijoje domėjosi nemaža teisininkų (taip pat istorikų, politologų), pripažintų specialistų bei mokslo žmonių ir nesančių tokiomis, anksčiau spaudoje nesireiškusių. O Lietuvos konstitucinės raidos problematika, suprantama, buvo neatsiejama nuo svarbiausios šiame procese institucijos – Steigiamojo Seimo – nuopelnų, tad paprastai buvo tiriama remiantis Steigiamojo Seimo veikla.

Bene vaisingiausiai Lietuvos konstitucinės teisės baruose išeivijoje pasidarbavo teisės daktaras Konstantinas Račkauskas, nepriklausomoje Lietuvoje Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetų asistentas, kaip mokslininkas, tiesa, buvęs M. Rōmerio šešėlyje, bet atsiskleidęs emigracijoje. Monografijoje „Lietuvos konstitucinės teisės klausimais“, išleistoje 1967 m. Niujorke, jis nagrinėjo lietuvių tautos, suvereniteto ir demokratijos teorijų atspindžio tarpukario konstitucijose problemas, aptarė aukščiausiųjų konstitucinių institucijų sistemą ir raidą. Gausiuose K. Račkausko straipsniuose, daugiausia skelbtuose išeivijos žurnale „Šaltinyje“³, išsamiai aptarta konstitucinė Vasario 16 d. akto reikšmė, analizuojami nepriklausomos Lietuvos konstituciniai dokumentai, dėmesį koncentruojant į 1922 ir 1938 m. „nuolatines“ konstitucijas (1928 m. Konstitucija, valstybės gyve-

1 Gliaudys, J. Dešimtmetis svetur. *Teisininkų žinios*. 1956, 15–16: 5.

2 Dvidešimt metų. *Teisininkų žinios*. 1965, 27–28: 2.

3 Račkauskas, K. Steigiamasis Seimas ir jo dvi konstitucijos. *Tėvynės sargas*. 1970, 1; Račkauskas, K. Laisvė 1922 metų Lietuvos Konstitucijoje. *Šaltinis*. 1971, 4; Račkauskas, K. Konstitucijos: Lietuvos nuolatinių konstitucijų laikotarpis. *Šaltinis*. 1973, 2 ir kt.

nime nevykdžius jos esminės, Seimui skirtos, dalies, K. Račkausko manymu, neturėjusi „tiesioginės svarbos Lietuvos valstybės konstitucinėje raidoje“, bei į 1918 ir 1920 m. laikinąsias, 1919 m. Konstitucijos pamatiniams dėsniams neteikiant savarankiško akto reikšmės. K. Račkausko vertinimu, visos šios konstitucijos pagal laiko reikalavimus ir jų leidėjų įsitikinimus siekusios nepriklausomai Lietuvai užtikrinti egzistenciją ir tęstinumą, todėl nė viena jų neturinti būti smerkiama⁴.

Konstitucinei teisei skirti kito vyresniosios kartos mokslininko, teisės daktaro, žinomo dar nepriklausomybės laikais pasirodžiusiomis studijomis parlamentarizmo ir administracijos tematika, buvusio Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docento Prano Viktoro Raulinaičio išėvijoje publikuoti darbai⁵.

Tarp jaunesnės kartos autorių bene produktyviausiai reiškėsi Kazys Šidlauskas⁶, 1943 m. Vilniaus universitete baigęs teisės studijas, pasitraukęs iš Lietuvos, Miunchene tapęs teisės daktaru, po to JAV dar studijavęs Harvardo universitete. Lietuvos konstitucinės teisės baruose vaisingai pasidarbavo Vytauto Didžiojo universiteto auklėtinis teisininkas, aktyviai reiškėsis visuomeninėje veikloje, Juozas Bronius Laučka⁷ ir dar keletas kitų autorių.

Išėvijoje publikuotuose darbuose prisiminta, jog Lietuvių Vilniaus konferencija 1917 m. rugsėjo 21 d. politinėje rezoliucijoje, vėliau – jos sudarytoji Lietuvos Taryba savo 1918 m. sausio 8 d. ir vasario 16 d. nutarimuose užsimindama apie būsimąjį demokratinius rinkimais visų krašto gyventojų išrinktą Steigiamąjį Seimą, nustatysiantį valstybės pagrindus ir santykius su kaimyninėmis valstybėmis, parodžiusios atsikuriančios Lietuvos ištikimybę klasikinei liberalinei Vakarų Europoje susiformavusiai demokratinėi doktrinai apie piliečių, kurių visuma sutampanti su atitinkamo krašto gyventojų visuma, demokratiškai jų išrinktiems atstovams deleguojamą aukščiausios valstybės valdžios vykdymą⁸. Kilęs iš laisvų ir visuotinių rinkimų, Steigiamasis Seimas apskritai buvęs pirmoji institucija, reiškusi visos lietuvių tautos valią, „joks kitas organas Lietuvos istorijoje nėra turėjęs tiek teisės kalbėti už visą lietuvių tautą“⁹.

Steigiamasis Seimas anuomet užbaigęs Lietuvos tautinio atgimimo laikotarpį ir atvertęs jos tikro valstybinio gyvenimo puslapį. Ypač Lietuvos Steigiamojo Seimo fenomenas šia prasme esąs reikšmingas dėl to, kad per jį anuomet į valstybinio gyvenimo kelią stojusi daugiau nei šimtą metų vergavusi tauta, pati dar niekuomet nedalyvavau-

4 Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967, p. 5.

5 Raulinaitis, P. V. Lietuvos valstybės konstitucija (Piliečių teisės ir valstybės valdžios galios). *Tėvynės sargas*. 1953, 1(10); Raulinaitis, P. V. Okupanto įsakymų teisinė vertė. *Tėvynės sargas*. 1954, 1(11); Raulinaitis, P. V. Tautos suverenumas. *Lietuva*. 1954, 5 ir kt.

6 Šidlauskas, K. Netolimos praeities patyrimas. Lietuvos konstitucijų ydos ir jų pašalinimas. *Mūsų kelias*. 1948, 34; Šidlauskas, K. Apie Lietuvos Konstitucijos galiojimą. *Draugas*. 1954, 151; Šidlauskas, K. Lietuvos prezidentų konstitucinės galios. *Aidai*. 1956, 4 ir kt. Šio autoriaus straipsniai surinkti ir susisteminti: Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*. Straipsnių rinkinys. St. Petersburg, FL, 1987.

7 Laučka, J. B. Lietuvos parlamentinė santvarka 1918–1922. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31); Laučka, J. B. Keletas žvilgsnių į Lietuvos 1922 metų Konstituciją: jos kilmė ir pagrindiniai principai. *Aidai*. 1985, 3; Laučka, J. B. *Lietuvos 1922 metų Konstitucijos kilmė ir pagrindiniai principai*. Roma, 1987 ir kt.

8 Račkauskas, K. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 125–126, *supra* note 3.

9 Šidlauskas, K. Lietuvos Steigiamasis Seimas ir lietuvių tautos suverenumas. *Draugas*. 1955, 112.

si krašto valdyme, neturėjusi nei demokratiinių tradicijų, nei politiškai ir valstybiškai orientuotos šviesuomenės¹⁰, sugebėjusi iš kilmingojo luomo sėkmingai perimti valstybingumo idėją ir sukurti tvirtus valstybės tvarkymo pagrindus¹¹.

Labai vertindama šį Lietuvai reikšmingą įvykį, lietuvių išeivija ypač 1970 m. gana plačiai pažymėjo Steigiamojo Seimo sušaukimo penkiasdešimtmetį. Sukakties proga išeivijos periodiniai leidiniai itin gausiai paskelbė publikacijų, skirtų Steigiamojo Seimo, laikyto „iškiliausiu visuomeniniu reiškiniu mūsų trumpame nepriklausomo gyvenimo laikmetyje“, istorijai ir reikšmei. Trylika šiai sukakčiai skirtų straipsnių paskelbė vien specialus proginis tų metų pirmasis „Tėvynės sargo“ numeris. Svarbiausius šių darbų (P. Pauliukonio, J. Vailokaičio, V. Masiulio, J. B. Laučkos, K. Račkausko ir kt.), publikuotus „Aiduose“, „Naujienose“, „Laisvojoje Lietuvoje“ ir kituose leidiniuose, vėliau išsamiaje straipsnyje plačiai ir kritiškai apžvelgė istorikas J. Jakštas¹². Kiti iškilūs istorikai – P. Čepėnas, Z. Ivinskis – aptarė specialių steigiamųjų institucijų praktiką svetur, Lietuvos Steigiamojo Seimo genezę, priežastis, vertusias 1919 m. atidėlioti jo rinkimus, teritorines rinkimų problemas, išrinktųjų atstovų politinę ir partinę sudėtį, davusią pagrindą išvadai, jog Steigiamajame seime tuokart buvo atstovaujami visi krašto gyventojų ir lietuvių sluoksniai, jog tai buvo tikras „susipratusių lietuvių seimas“¹³. Išeivijos atstovai savo darbuose detalai tyrė konkrečią Steigiamojo Seimo veiklą¹⁴.

K. Račkausko žodžiais, nors Steigiamasis Seimas „neįsteigė nei naujos valstybės, nei naujos galios, o tęsė toliau lietuvių tautos valstybės idėją“, bet, vykdydamas jam duotą Lietuvos Tarybos pavedimą, jo manymu, padarė du itin reikšmingus darbus: pirma, legalizavo lietuvių tautos galią ir nustatė taisykles, privalomas siekiant, kad tos galios naudojimas būtų laikomas teisėtu; antra, praplėtė aukščiausios valstybinės valdžios turėtojo sampratą, lietuvių tautos sąvoka apimdama ir nelietuvius krašto gyventojus¹⁵.

Išeivijos indėlis į nepriklausomos Lietuvos konstitucinės raidos problematikos mokslinius tyrimus ne tik didelis, bet ir labai reikšmingas ta prasme, kad šiais klausimais domėtasi ir gausioje jų spaudoje rašyta tuomet, kai tėvynainiams, likusiems šiapus geležinės uždangos, galimybės užsiimti objektyvia moksline kūryba buvo ribojamos sovietinės ideologijos bei politikos. Tačiau reikia pripažinti, jog lietuvių išeivijos teisinė mintis mūsų literatūroje tyrinėta labai nedaug, netgi, ko gera, sovietmečiu ji aktyviau, ją pačią slepiant nuo skaitytoją, buvo pikta kritikuojama ir užsipuldinėjama.

Šio straipsnio tikslas, prisidedant prie esamos spragos užpildymo, apžvelgti išeivijoje skelbtas mintis ir darbus, skirtus vienam reikšmingiausių mūsų konstitucionalizmo raidos laikotarpiui – Lietuvos Steigiamojo Seimo konstitucinei kūrybai, anuomet ten buvusiai vienu svarbiausių mokslinių tyrimų objektų. Dėmesį ketiname sutelkti į du šia prasme svarbiausius jo aktus – 1920 m. gegužės 15 d. rezoliuciją, konstatavusią

10 Kasulaitis, A. J. Steigiamojo Seimo reikšmė. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 1.

11 Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975, p. 220.

12 Jakštas, J. Steigiamasis Seimas istorinio įvykio prasme. *Naujienos*. 1970, 236–239.

13 Čepėnas, P. Lietuvos Steigiamasis Seimas. *Keleivis*. 1970, 20–23; Ivinskis, Z. Lietuvos Steigiamasis Seimas. Jo kilmė ir reikšmė. *Į laisvę*. 1970, 50(87): 17.

14 Daugirdaitė-Sruogienė, V., *op. cit.*

15 Račkauskas, K., *supra* note 4, p. 17–18.

nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą bei svarbiausius tos valstybės kokybinius rodiklius, ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtą Lietuvos Valstybės Konstituciją (skubotą 1920 m. Laikinosios Lietuvos Valstybės Konstitucijos rengimą šiuo atveju laikydami savotiška parengiamąja nuolatinės Konstitucijos rengimo stadija).

1. Steigiamojo Seimo 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucijos reikšmė

Steigiamojo Seimo pirmojo posėdžio kulminacija buvo trumpos rezoliucijos, kuria jis, Lietuvos Steigiamasis Seimas, „reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaipo demokratinę respubliką, etnologinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm“¹⁶, vienbalsis priėmimas. Paplitusiu požiūriu, tuo laiku iškelto ir daugiausia eskaluotu jėgų, rinkėjų valia nepatekusių į Steigiamąjį Seimą¹⁷ (bet, deja, gyvu iki šiol), ši rezoliucija reiškusi ne daugiau, kaip iškilmingą ir vieningą visų Lietuvos piliečių vardu atliktą žinomo Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. akto aprobavimą („užgyrimą“), patvirtinimą arba pritarimą¹⁸.

Tuomet, kai Lietuvos okupacijos laikotarpio literatūroje šiedu itin reikšmingi Lietuvos valstybingumo istorijai aktai buvo pabrėžtinai ignoruojami, išseivijos atstovai pirmieji ėmėsi iš esmės analizuoti dokumentų turinį ir atskleidė kiekvieno jų skyrium prasmę ir reikšmę.

Tiesą sakant, priimdamas rezoliuciją Steigiamasis Seimas nesuabejojo Lietuvos Tarybos turėta teise pareikšti tautos apsisprendimą, nekvestionavo tą apsisprendimą deklaravusios Tarybos įgaliojimų ir jos priimto vasario 16 d. Nepriklausomybės akto teisėtumo bei reikšmės, juolab posėdžių stenogramos nerodo mačius reikalą jį dar patvirtinti. Bet pati Lietuvos Taryba, sudaryta nesančios tautos atstovybe „tikra šio žodžio prasme“ 1917 m. Vilniaus konferencijos, jausdama neturinti tiesioginio ir formalaus tautos mandato, paprastai suteikiamo demokratiškais visuotiniais rinkimais, savęs nelaikė įgaliota daryti atkuriamos valstybės reikalu galutinius sprendimus, todėl savo aktą vertino *ad referendum*¹⁹ ir jame kartojo teiginį apie kiek galima skubiau šauktiną visų Lietuvos gyventojų demokratišku būdu išrinktą Steigiamąjį Seimą, galutinai nustatysiantį atkuriamos valstybės pamatus bei santykius su kitomis valstybėmis.

Tuo tarpu Steigiamasis Seimas iš tiesų atstovavo jau ne vien tik lietuvių nacionalinei tautai, bet visai Lietuvos vadinamajai teisei tautai, be to, tai buvo institucija, gavusi specialų visų Lietuvos piliečių – rinkėjų mandatą atlikti valstybės steigimo funkciją. Būtent iš visų šių Steigiamojo Seimo savybių išplaukė viena svarbiausių jo 1920 m. gegužės

16 Lietuvos valstybės nepriklausomybės proklamavimas. *Lietuvos novelos*. Sudarė K. Šalkauskis. Kaunas, 1935, p. 4.

17 Grinius, K. Steigiamojo Seimo metai. *Aidai*. 1970, 5: 202.

18 Kajeckas, J. Steigiamojo Seimo auksinė sukaktis. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31); Laučka, J. B. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31): 34, 111, *supra* note 7 ir kt.

19 Vaitiekūnas, V. Lietuvos suverenumas Steigiamajame Seime. *Aidai*. 1970, 10: 457.

15 d. rezoliucijos savybių, skiriančių ją nuo Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. akto: atstovaudamas Lietuvos piliečiams ir laikydamas save suverenios Lietuvos tautos, o ne vien tik lietuvių galios reiškėju, Steigiamasis Seimas Lietuvos nepriklausomybės rezoliuciją skelbė jau ne lietuvių tautos, kaip tai buvo padariusi Lietuvos Taryba, o Lietuvos žmonių vardu, taigi reiškė bendrą visos Lietuvos pilietinės visuomenės, o ne tam tikros, nors ir gausiausios, jos dalies valią²⁰.

Lietuvos Taryba, nepaisydama dar labai neaiškios Lietuvos ateities perspektyvos, 1918 m. vasario 16 d. buvo priėmusi aktą, kuriame, to meto sąlygomis laikydamas save vienintele lietuvių tautos atstovybe, skelbėsi atkurianti, kitais žodžiais tariant – dedanti pastangas, pabrėžiant istorinį valstybės tęstinumą²¹, atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, ir ją atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis²², vadinasi, pagal panaudotą gramatinę šių žodžių formą, ėmusi atitinkamos besitęsiančios veiklos. Šis aktas reiškė laisvo lietuvių tautos apsisprendimo atkurti savo kitados buvusią nepriklausomą valstybę pareiškimą, taip pat viešą pranešimą, kad Lietuvos Taryba, remdamasi pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir Lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu, skelbianti neturinčiais galios savo šaliai prievarta primestus valstybinius ryšius su kitomis šalimis²³. Lietuvos Tarybos Aktas nekonstatavo dar nesančios naujos valstybės gimimo. Tą padarė būtent Steigiamasis Seimas, savo Gegužės 15-osios rezoliucijoje proklamuodamas nepriklausomą valstybę esant atkurta, kaip įvykusį faktą²⁴, ir tuo Rezoliuciją prilygindamas Vasario 16-osios aktui.

Nauja bei nemažiau reikšminga šioje Rezoliucijoje buvo ir tai, kad, vos tik susirinkęs, Steigiamasis Seimas, nesitenkindamas Lietuvos Tarybos skelbta nuostata dėl demokratiškos imtos atkurti valstybės pagrindų, šią nuostatą maksimaliai sukonkretino, nustatydamas konkrečią atkurtosios Lietuvos valstybės valdymo formą – demokratinę respubliką. Ši trumpa ir kategoriška rezoliucijos nuostata reiškė vieną svarbiausių išieities taškų tolesnėje Lietuvos konstitucinėje raidoje.

Pabrėždamas išskirtinę gegužės 15 d. rezoliucijos reikšmę, L. Šmulskštys pagrįstai tvirtino, kad net jei ją priėmęs Steigiamasis Seimas dėl kokių nors priežasčių būtų tuojau pat išsiskirstęs, jos priėmimas būtų davęs pakankamą pagrindą laikyti jį visiškai savo uždavinį atlikusiu²⁵: dokumentas skelbė Steigiamąjį Seimą įvykdžius abu Lietuvos Tarybos jam pavestus uždavinius – Lietuvos valstybės pagrindų (demokratinės respublikos) ir santykių su kitomis valstybėmis (visų buvusių su jomis valstybinių ryšių nutraukimo) nustatymą.

Iš tiesų Steigiamojo Seimo 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucijos išliekamoji konstitucinė reikšmė milžiniška. Sykiu su Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimu, kaip papildantys vienas kitą, ji yra pripažįstama ne tik antrajame XX a. dešimtmetyje

20 Pauliukonis, P. Lietuvos valstybės pagrindus tiesiant. *Aidai*. 1970, 5: 196.

21 Sidzikauskas, V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31): 59.

22 Lietuvos valstybės nepriklausomybės paskelbimo aktas. *Lietuvos novelos*. Sudarė K. Šalkauskis. Kaunas, 1935, p. 3.

23 Ivinskis, Z. Vasario 16-tosios aktas keturių dešimtmečių perspektyvoje. *Europos lietuvis*. 1958, 6.

24 Vaitiekūnas, V., *supra* note 19, p. 458.

25 Šmulskštys, L. Žvilgsnis į Steigiamojo Seimo istoriją. *Sėja*. 1960, 2(64): 8.

atkurto Lietuvos valstybės teisiniu pagrindu, bet ir su abiem šiais dokumentais siejamas to pat amžiaus pabaigoje pakartotinai atkurto valstybingumo teisinis ir istorinis tęstinumas: 1990 m. kovo 11 d. Akte dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo jie abu įvardijami niekada nenustojusiais teisinės galios ir likusiais Lietuvos valstybės konstituciniu pamatu.

2. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos pamokos

Užsiimdamas aktyvia įstatymų leidžiamąja veikla (sukurti teisiniai pagrindai daugeliui Lietuvos socialinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo sričių), Steigiamasis Seimas tuo pat metu intensyviai dirbo, rengdamas valstybės konstituciją.

Išėivijoje vieningai laikytasi nuomonės apie išskirtinę reikšmę, kurią konstituciją rengiant ir apskritai Steigiamajam Seimui dirbant turėjo tuojau pat, jam susirinkus, sudaryta ir pusantrų metų gyvavusi stambiausių jo frakcijų – krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų blokų – koalicija, kuriai pavyko konsoliduoti tautą ir sutvirtinti visuomenės pasitikėjimą valstybe²⁶, sudaryti prielaidas, kad pirmieji Steigiamojo Seimo darbo metai išsiskirtų „nuostabiai kūrybingu ir sutartinu visų lietuvių politinių srovių bei tautinių mažumų bendradarbiavimu“²⁷. Tik koalicijai iširus, nuo 1922 m. pradžios Lietuvos politikos lauke ėmė reikštis du stiprūs frontai – krikščioniškasis ir laicistinis-socialistinis, kurių tarpusavio grumtynės, dėl siauro partiškumo nenorinčios pripažinti kompromisų, tęsėsi ne tik baigiamąjį Steigiamojo Seimo laikotarpį, bet ir po jo veikusių kitus demokratiškuosius seimus²⁸. Bet iki to laiko pagrindinių darbų, taip pat ir konstitucijos rengimo, pamatai jau buvo suręsti.

Pažymėtina, kad Steigiamojo Seimo parengtoji Lietuvos konstitucinė sąranga išėivijoje paprastai buvo analizuojama, mėginant numatyti galimo jos tobulinimo ir pritaikymo būsimai išsilaisvinusiai Lietuvai kelius ir perspektyvas, siejamus su valstybinės bei teisinės tvarkos modeliavimu ateičiai. Iš tiesų nepaliaudami tikėti būsimuoju Lietuvos išsilaisvinimu ir konstruodami konstitucinės sąrangos modelį ateičiai, daugelis išėivijos autorių ištisą pusę amžiaus trukusį okupacijos laikotarpį tvirtai laikėsi nuostatos, vadinamojo Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto suformuluotos 1944 m. vasario 16 d. atsišaukime „Į lietuvių tautą“, pagal kurią Lietuvos inkorporavimas smurto keliu į Sovietų sąjungos sudėtį laikinai sustabdęs suverenų valstybės organų veikimą, bet nepanaikinęs suverenios Lietuvos valstybės. Suverenumas esantis neatskiriama tautos savybė, todėl, nors kai kuriais atvejais tauta galinti netekti galimybės juo naudotis, pats jis ir tuomet išlieka tautoje; tauta suverenumo, kaip esminės kiekvieno tautos nario ir visos tautos sielos dalies, atsisakyti negalinti²⁹. Buvo tvirtinama, kad Lietuvos valstybė

26 Pauliukonis, P., *supra* note 20, p. 196; žr. taip pat: Liūdžius, A. Didžioji Steigiamojo Seimo reikšmė. *Draugas*. 1955, 125; Vaitiekūnas, V., *supra* note 19, p. 461 ir kt.

27 Šmulskštys, L., *supra* note 25, p. 10.

28 Viliamas, V. Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. II. Pirmasis Lietuvos seimas. *Tėvynės sargas*. 1955, 2(12): 55; Pauliukonis, P., *supra* note 20, p. 200.

29 Raulinaitis, P. V. Tautos ištikimybė laisvės troškimui. *Į laisvę*. 1967, 40(77): 36.

„tebeegzistuoja, nors yra sovietų okupuota. Lietuvių tauta yra gyva“³⁰, tik jėga esąs nutrauktas jos suverenios valdžios reiškimasis³¹, todėl niekas, išskyrus sovietus, neginčijąs jos teisės atgauti laisvę ir nepriklausomybę. „Atstačiusi savo valstybę 1918 metais, ji parodė didelį sugebėjimą pati valdytis, o ir šiandieną, nežiūrint okupacijos priespaudos, tauta tebėra kūrybinga“ – rašė diplomatas S. Lozoraitis³².

Tezė apie tautos ir valstybės suverenumo išlikimą okupacijos sąlygomis išėivijoje buvo aktyviai propaguojama, siekiant ja ne tik pagrįsti pavergtos valstybės atstovavimą Sovietų Sąjungos jėgai nepasiekiamose Vakarų šalyse bei organizuoti Lietuvos laisvini- mo akcijas, bet ir moralinių tikslų, susijusių su pačios išėivijos dvasios bei kovingumo palaikymu.

Šiomis sąlygomis reikia ištikimybė konstitucinio kontinuiteto principui, gana vie- ningai manant, kad laisvoje Lietuvoje teksią grįžti ne prie paskutiniosios – 1938 metų – Lietuvos Konstitucijos, nes „ilgos diktatūros išvarginti lietuviai tikrai nepasisavins linkimo bei noro ir toliau turėti diktatūrinį režimą“³³. Matant, kad net ir „buvusio vadis- tinio valdymo šalininkai šiandien vadina save demokratais ir pasisako už demokratinę būsimą Lietuvą“³⁴, tikėta, jog atgavusioje laisvę Lietuvoje turėsianti būti moderniais pagrindais atkurta demokratine Lietuvos valstybės santvarka³⁵, tad pirmenybė teikta Steigiamojo Seimo parengtai ir jo 1922 m. priimtai Lietuvos Valstybės Konstitucijai, kurios nustatyta demokratine santvarka, K. Račkausko manymu, anuomet Lietuvai bu- vusi net kiek per ankstyva: Konstitucijos autoriai nepakankamai kreipę „dėmesio į Lie- tuvos krašto ir jo gyventojų istorinius bei kultūrinius ypatumus, jų paruošta Konstitucija neatitiko nei Lietuvos gyventojų tradicijų bei patyrimo, nei sudrausminimo galimybių, nei to santvarkos idealo, kurį lietuvių tauta buvo susidariusi“³⁶.

Už būsimąjį būtent šios Konstitucijos perimamumą išsilaisvinusioje ateities Lietu- voje bylojo išsakyti tokie argumentai: pirma, tuo metu, kai per dažnai kaitaliojamų Lie- tuvos konstitucijų evoliucija tarpukaryje ne visada žengusi pažangos keliu³⁷, ši Konsti- tucija vertinta kaip turinti „perdėm demokratišką veidą ir turinį“³⁸, kaip geriausiai atitin- kanti ne tik gyvenamojo laiko reikalavimus, bet ir niekuomet nekintančias visuomeninio gyvenimo ir asmens laisvės vertybes³⁹; antra, ši Konstitucija laikyta nustačiusi Lietuvai labiausiai tinkamą sutvarkymą. K. Račkausko žodžiais, tai buvęs „racionalus, filoso- fiškai pagrįstas logiškas šedevras“, kuriuo mėginta kurti „liberalinė, individualistinė, centralizuota, reprezentacinė demokratine santvarka su parlamentinio tipo vyriausybe

30 Lozoraitis, S. Lietuvos nepriklausomybė – realus tikslas. *Aidai*. 1966, 2: 50.

31 Sužiedėlis, S. Vasario 16-osios istorinės atmosferos. *Lietuva*. 1953, 3: 7.

32 Lozoraitis, S., *op. cit.*, p. 50.

33 Varnas, J. Kad nenueitų į šunkelius. *Tėvynės sargas*. 1980, 1: 29.

34 Lušys, S. Taikos klausimas būsimoje Lietuvoje. *Tėvynės sargas*. 1952, 2: 221.

35 Mūsų uždaviniai tremtyje. P. Stravinsko paskaita, skaityta 1956 m. balandžio 14 d. Čikagoje LTD. *Teisininkų žinios*. 1958, 17–18: 11.

36 Račkauskas, K., *supra* note 4, p. 91.

37 Kairys, J. Kai kurių teisinių problemų išvakarėse. *Teisininkų žinios*. 1954, 6: 4.

38 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais, supra* note 6, p. 60.

39 Kasulaitis, A. J., *supra* note 10, p. 2.

ir tautinių mažumų personaline autonomija⁴⁰; trečia, ši Konstitucija, vienintelė iš nuolatinių Lietuvos konstitucinių dokumentų, buvusi priimta demokratine tvarka išrinkto Steigiamojo Seimo – tikro tautos valios reiškėjo ir jos suverenumo vykdytojo⁴¹, o kai kuriais tvirtinimais (jų pagrįstumui, tiesa, viešai paprieštarauta⁴²), ji netgi buvusi „vienintelė teisėta ir privaloma ją priėmusiai tautai“⁴³.

Neatsitiktinai, rūpinantis palikusiesiems savo kraštą pabėgėliams sudaryti galimybę išsaugoti buvusios konstitucijos bent prisiminimą (jos teksto pasigesta iškart po pasitraukimo iš Lietuvos⁴⁴), jau pirmaisiais priverstinės emigracijos metais, besiblaškant Antrojo pasaulinio karo nusiaubtos Vakarų Europos keliais, kenčiant varganą visko netekusių pabėgėlių dalią, laikraštis „Tėvynės sargas“ atskiru leidinuku Vokietijoje 1949 m. išleido 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją⁴⁵. Ir vėliau, naujųjų emigrantų gyvenimui jau normalizuojantis, šios Konstitucijos (kartais ir kitų) tekstas dar ne kartą buvo publikuotas atskirais leidiniais⁴⁶, spausdintas „Tėvynės sarge“⁴⁷, kaip priedas pasirodė kartu su čia minima K. Račkausko monografija.

Suprantama, buvo pripažįstama, kad 1922 m. Konstitucija, ją matuojant teisinio teorinio tobulumo masteliu, kaip ir kiekvienas žmogaus kūrinys, juolab žvelgiant į jį iš laiko perspektyvos, turėjo rezervų ją tobulinti. Lygiai taip pat suvokta, jog Lietuvos valstybingumo, visiškai atitinkančio tarpukario konstitucines formas, atkūrimas nebūsiąs realus ir racionalus, jog konstitucija turėsianti ne tik atsižvelgti į joje išaiškėjusius trūkumus, bet ir neišvengiamai vienaip arba kitaip atspindėti pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje vykusius ekonominius, socialinius, psichologinius ir kitus pokyčius bei naujai iškilusius poreikius⁴⁸.

Komentuojant teorines 1922 m. Konstitucijos ištakas, aiškinta, jog jos kūrėjams pirmiausia rūpėję pabrėžti ir patikimai apsaugoti tautos suverenumą, kad nesusigundytu jo savintis atsitiktinai į valdžią patekę nei savi, nei svetimi potencialūs piktnaudžiautojai. O kadangi tobuliausiaisiais tautos valios reiškėjais buvę pripažįstami išrinktieji į Seimą tautos atstovai, tai jau pirmuosiuose Steigiamojo Seimo posėdžiuose, kai buvo diskutuojamos principinės konstitucinės problemos, susijusios su Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos rengimu ir svarstymu, galima sakyti, bendromis visų Steigiamojo Seimo politinių jėgų pastangomis pasirinkta parlamentinės demokratijos forma, pagrindinį vaidmenį valstybėje pavedanti nuolat veikiančiam niekam neatsakingam Seimui,

40 Račkauskas, K. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 128, *supra* note 3.

41 Raulinaitis, P. V. *Tėvynės sargas*. 1954, 1(11): 146, *supra* note 5.

42 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 46–47.

43 Raulinaitis, P. V. *Tėvynės sargas*. 1953, 1(10): 39–40, *supra* note 5. Žr. taip pat: Raulinaitis, P. V. *Tėvynės sargas*. 1954, 1(11): 137, *supra* note 5.

44 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 33.

45 *Lietuvos Valstybės 1922 m. Konstitucija*. „Tėvynės sargo“ biblioteka. Stuttgart, 1949.

46 Lietuvos Valstybės konstitucijos (išrašai iš 1922, 1928 ir 1938 m. „Vyriausybės žinių“). Toronto, Kanada: Sp. b-vė „Žiburiai“, 1952; Lietuvos Valstybės Konstitucija. Spauda „Darbininko“. Boston 27, Mass. (be m.).

47 [Lietuvos Konstitucijų tekstai]. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31).

48 Lietuvos nepriklausomybės programos reikalai. *Sėja*. 1977, 1: 27.

renkančiam prezidentą, tvirtinančiam Ministrų kabinetą, galinčiam teikti jam interpeliacijas ir reikšti nepasitikėjimą⁴⁹, t. y. tarp kitų valdžios šakų įstatymų leidžiamajai valdžiai teikiant akivaizdžią pirmenybę, pirmiausia – santykiuose su vykdomąja valdžia⁵⁰. Šis klausimas diskutuotas įvairių pažiūrų atstovų, taip pat turint įtakos kairiesiems, pirmiausia socialdemokratams, reikalavusiems, tiesa, daugiau demagoginiais sumetimais, nei diktuojant valstybinei išminčiai⁵¹, apskritai atsisakyti prezidento institucijos, po to ėmusiems įžvelgti per dideles jam suteikiamas galias (ypač klievo teisė anksčiau laiko paleisti seimą, būti ginkluotųjų pajėgų vadu). Siekta, jog tautos išrinktieji lemtų ne vien įstatymų leidimą, bet ir jų vykdymą.

Ir nors kai kurie autoriai (pavyzdžiui, J. B. Laučka) buvo linkę manyti, kad Konstitucijoje esą „netrūko nuostatų išlaikyti deramai pusiausvyrai tarp įstatymdavystės ir vykdomosios valdžios“⁵², vis dėlto dauguma laikėsi kitokios nuomonės, būdami įsitikinę, jog ši Konstitucija teisiškai įtvirtinusi „seimokratiją“ (prof. M. Römerio terminas), K. Šidlausko apibrėžtą kaip valdymo formą, kurioje „įstatymų leidžiamoji galia – seimas yra aukščiausios valstybės valdžios turėtojas, žymiai nustelbdamas įstatymų vykdymo galią – vyriausybę“⁵³. Teigta, kad vykdomoji valdžia Lietuvoje buvusi pernelyg priklausoma nuo Seimo. Nebuvę Seimo ir Vyriausybės kompetencijų pusiausvyros⁵⁴, kad Lietuvoje įsitvirtinusi Seimo valdžia, nei ministrui pirmininkui, nei prezidentui neturint pakankamų galių įveikti absoliučią jo galią, lydimą besikaitaliojančių koalicijų bei vyriausybių krizių ir pernelyg dažnų partijų rietenų⁵⁵. Dėl to net daryta išvada, jog konstitucijos rengėjams daugiau rūpėjęs ne jos gyvenimiškas pritaikomumas, o demokratinis grynumas⁵⁶.

Siekiant valdžios pastovumo, K. Šidlausko nuomone, būtinas „tvirtas ir pastovus polius“, koku Anglijoje laikomas karalius, JAV – senatas, Šveicarijoje – federalinė taryba. Tokiam valdžią konsoliduojančio poliaus Lietuvoje vaidmeniui, jo manymu, Seimas nebuvęs tinkamas dėl savo skaitlingumo ir nepastovaus būdo, bet tokiu poliumi galėjęs tapti prezidentas⁵⁷. Deja, daugeliui kratantis monarchų ir prezidentų, anuomet Konstitucijoje numatytas prezidentas buvęs bejėgis⁵⁸. Teigta, jog toks bejėgis prezidentas buvęs pasiskolintas iš prancūzų 1875 m. Trečiosios respublikos konstitucinių įstatymų, kurių rengėjai, negalėdami susitarti dėl karaliaus asmens, mėginę laikinai tenkintis ne valdan-

49 Varnas, J. Steigiamasis Seimas iš šešiasdešimt metų perspektyvos. *Tėvynės sargas*. 1980, 2(46): 6.

50 Laučka, J. B. *Aidai*. 1985, 3: 143, *supra* note 7.

51 Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 146, *supra* note 6.

52 Laučka, J. B. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31): 123, *supra* note 7.

53 Šidlauskas, K. *Mūsų kelias*. 1948, 34, *supra* note 6.

54 Valstybė ir valdžia. *I laisvę*. 1955, 6: 11.

55 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 33–34.

56 Jurgėnas, A. Nepriklausomos Lietuvos valstybės santvarka. *Naujoji viltis*. 1974, 7: 8.

57 Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 146, *supra* note 6.

58 Jurgėnas, A., *op. cit.*, p. 8–9.

čiu, o tik viešpataujančiu prezidentu⁵⁹, bet tai galėję tikti tik „vieningai, patyrusiai save valdyti ir linkusiai į kompromisus visuomenei“, kokia buvusi Prancūzijoje⁶⁰.

Nepakankamas įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių Konstitucijoje subalansavimas, ypač jautrus parlamente esant dideliam politiniam susiskaldymui, remiantis vyraujančia nuomone, buvęs pagrindine priežastimi valdžios nestabilumo, turėjusio įtakos pozityviam valdymo darbui. Todėl išėivijos teisininkų modeliuojama būsimosios nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucinė santvarka buvo orientuojama į valdžių galios subalansavimą ir į Seimo politinio partinio susiskaldymo sumažinimą.

J. Kairio nuomone, pirmiausia, „kalbant apie mūsų būsimąją valstybės santvarką, tektų pagalvoti apie įvedimą tokių institucijų, kurios apsaugotų nuo lengvo ir dažno seimų paleidinėjimo ir nuo panašaus vyriausybės keitimo“⁶¹. Tam tikslui matytas būtinumas stiprinti prezidento politinį svorį ir siekti, kad jis būtų pajėgus pakilti aukščiau partijų, tapti patikimu valstybės valdžios pastovumo garantu. Mąstyta apie tikslingumą būsimajoje Lietuvoje atsisakyti jo rinkimų Seime ir suteikti jam visos tautos mandatą, nustatant, jog jis turėtų būti renkamas arba pačių gyventojų, arba bent ypatingo susirinkimo, sudaryto iš Seimo ir vietinės, ūkio bei kultūros savivaldybių atstovų⁶²; jog tiesioginiams rinkimams kandidatus į prezidento postą iš pasižymėjusių politikų arba kitų žinomų asmenų siūlytų partijos⁶³ (buvusio prezidento K. Griniaus manymu, tam reikalui teisė galėtų būti suteikta ne mažesnei kaip dešimties Seimo atstovų grupei⁶⁴). Taip pat manyta esant tikslinga prezidento kadenciją padaryti ilgesnę nei Seimo ir apskritai šių kadencijų tarpusavyje nesusaisyti, nes tik tuomet Seimo rinkimų arba vyriausybės krizių atvejais esą būtų galima išsaugoti valdžios tęstinumą⁶⁵. Tuo pat metu, baiminantis diktatūros grėsmės, pasisakyta prieš prezidentinį ministrų kabinetą ir siūlyta parinkti vieną galimų tarpinių tarp prezidentinio bei parlamentinio jo variantų, kai kabinetą skiria prezidentas, bet išsaugoma parlamento kontrolė paklausimais ir interpeliacijomis⁶⁶, arba kai Seimo patvirtinti ministrai politiškai yra atsakingi prezidentui, o seimas juos gali veikti tik netiesiogiai – nustatydamas sąmatą⁶⁷. Taip pat rekomenduota atsisakyti prezidentui besąlygiškai privalomų skelbti įstatymų, seimui juos pripažinus skubotais, bei įtvirtinti nors ir silpną suspensyvinę veto teisę visiems be išimties Seimo priimtiems įstatymams⁶⁸, padaryti kai kurių kitų smulkesnio pobūdžio prezidento statuso korektyvų, pavyzdžiui, laikyta nesuprantama, kodėl baudžiamajai bylai prezidentui iškelti 1922 m.

59 Jurgėnas, A., *supra* note 56, p. 9.

60 Račkauskas, K. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 134, *supra* note 3.

61 Kairys, J., *supra* note 37, p. 5.

62 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 12.

63 Kairys, J., *supra* note 37, p. 5; Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 155, *supra* note 6.

64 Šmulskštys, L. Nesudarytas testamentas. *Sėja*. 1954, 5: 7.

65 Kairys, J., *supra* note 37, p. 5; Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 155, *supra* note 6; Šidlauskas, K. *Mūsų kelias*. 1948, 34, *supra* note 6; Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 35–36.

66 Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 155–156, *supra* note 6; Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 83; Šmulskštys, L., *op. cit.*

67 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 12.

68 Šidlauskas, K. *Mūsų kelias*. 1948, 34, *supra* note 6.

Konstitucijoje buvo numatyta absoliuti visų Seimo atstovų dauguma, o jam atstatydinti – kvalifikuota dviejų trečdalių dauguma⁶⁹.

Seimo galios koncentravimui vienoje institucijoje sumažinti, apsaugoti parlamentą nuo pakankamai neapgalvotų įstatymų išleidimo, siūlyta kurti dviejų parlamento rūmų sistemą, įsteigiant antruosius rūmus (senatą), sudarytus iš apskričių ir miestų rinktų atstovų⁷⁰ arba ūkio bei kultūros savivaldos institucijų pagrindu⁷¹.

Labiau už Konstitucijos įtvirtintą kraštutinę „seimokratiją“ nepalankiu valstybei politiniu veiksniu laikytas lietuviškų partijų nesugebėjimas sudaryti Seime pastovią daugumą⁷²: būtent dėl to kildavę seimų ir vyriausybių pasikeitimai, kartais netgi sudarę „perdėtos seimokratijos išpūdį“⁷³. Reikštas nuogaštavimas dėl grėsmės ir būsimoje Lietuvoje atsirasti pernelyg dideliam partijų skaičiui, kuris nesąs nei reikalingas, nei naudingas, o tik palengvinantis galimybes patekti į valdžią neturintiems reikiamų kvalifikacijų asmenims bei sukelti rimtą pavojų ir gerai politikai, ir politinei taikai; manyta, jog Lietuvai visiškai užtektų dviejų, trijų ar keturių politinių partijų, kurių programos galėtų apimti visus esminius krašto gyventojų reikalus, o tauta tuo pat metu turėtų pakankamą pasirinkimą⁷⁴. Siūlyta iš anksto imtis ugdyti politinio susigrupavimo reformos mintį, tai darant remiantis ne pasaulėžiūra, o valstybės politinių, socialinių, ūkinių uždavinių ir jų vykdymo supratimo skirtybėmis⁷⁵, keltas būsimoje Lietuvos valstybėje „kultūringesnių santykių“ tarp partijų klausimas⁷⁶.

Vienintele teisine priemone, siekiant mažinti politinį partinį būsimųjų seimų susisikaldymą, vieningai siūlyta rinkimų reforma, laikant ją labai svarbia Lietuvos būsimosios konstitucijos nuostata⁷⁷. Nuomonės skyrėsi tik dėl reformos turinio. Buvo manančių, jog buvusiam susisikaldymui turėjusi reikšmės Lietuvoje taikyta proporcinė rinkimų sistema, kuri, be to, trukdžiusi išrinktiesiems palaikyti tiesioginius ryšius su rinkėjais; išėitį jie matė įvedant mažoritarinę rinkimų sistemą⁷⁸. Kiti autoriai, atsižvelgdami į pripažintus mažoritarinės sistemos trūkumus, ypač į galimus rinkėjų valios iškreipimus ir kitus pavojus demokratijai, slypinčius, pavyzdžiui, formuojant rinkimines apygardas arba nepagrįstai sumenkinant opozicijos jėgas, laikė tikslinga išsaugoti proporcinę sistemą, bet pasisakė už jos taikymo tobulinimą, nustatant kandidatų sąrašų, nesurinkusių 5–10 procentų visų atiduotų balsų, patekimo į Seimą barjerą⁷⁹.

69 Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 149, *supra* note 6.

70 Kairys, J. Konstitucija ateities Lietuvai. *Teisinių žinios*. 1957, 21–22: 32.

71 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 13.

72 Račkauskas, K. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 136, *supra* note 3.

73 Viliamas, V. Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. IV. Trečiasis Lietuvos seimas. *Tėvynės sargas*. 1957, 1(14): 66.

74 Lušys, S., *supra* note 34, p. 222.

75 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 14.

76 Matulionis, J. Demokratija, partijos ir asmuo. *Tėvynės sargas*. 1956, 1: 46.

77 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 39.

78 Jurgėnas, A., *supra* note 56, p. 10; Lušys, S., *supra* note 34, p. 222; Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 16.

79 Šidlauskas, K. *Aidai*. 1956, 4: 156, *supra* note 6.

Rinkimai turį būti ne per dažni, negriaunantys institucijų pastovumo ir jų darbo našumo, bet ir ne per reti, kad būtų „palaikoma gyvenimo pažanga“⁸⁰.

Patikima aukštos kvalifikacijos ir moralės konstitucine institucija nepriklausomybės laikais buvo pavykę tapti Lietuvos teismams, pasižymėjusiems, atliktos išseivijos anketinės apklausos duomenimis, ypač „aukštu teisės ir teisingumo pajautimu, sąžiningumu ir pareigingumu“ bei tuo, kad „visuomenėj jau buvo išnykus net mintis, jog teisma būtų galima papirkti ar kitaip paveikti teisenos įstatymų nenumatytu keliu“⁸¹. Tačiau diskutuojant nepakankamą valdžių galių pusiausvyrą konstitucijoje, išseivijos spaudoje kelta mintis apie buvusį nepagrįstą teismo potencialo apribojimą praktiškai vien civiline ir baudžiamąja sritimi, nenumatant jam galimybių veikti Seimo priimtų įstatymų konstitucingumo ir administracijos aktų teisėtumo kontrolės srityje⁸².

Kaip žinoma, 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija administracinio teismo funkciją teisiškai buvo įtvirtinusi, bet pats šios rūšies teismas taip ir liko neįsteigtas. Išseivijos spauda siūlė tuo pasirūpinti nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje⁸³, nes teismai „negali pilnai garantuoti valstybėje teisingumo ir teisėtumo, jei jiems nebus suteikta kompetencijos spręsti iš administracinių valstybės organų veiklos kylantiems ginčams“⁸⁴, juolab „mes neturime pasiduoti iliuzijoms, kad po dviejų istorijoje kruviniausių okupacijų mūsų tauta bus pasiekus tokios aukštos visuomeniškos moralės, kad jos politikai nesivadovaus smulkiais partiniais ar asmeniškais interesais, jog ir be didesnių konstitucinių garantijų mūsų politinis gyvenimas pasieks aukštą tobulumo laipsnį“⁸⁵. Kai dėl konkretaus šios idėjos įgyvendinimo, tai, konstatuodamas faktą, kad skundas aukštesniam viršininkui esąs nepakankamas valdininkų savivalei pažaboti⁸⁶ ir atsižvelgdamas į okupacijos išvakarėse Lietuvoje aukštus kokybės standartus pasiekusius bendruosius teismus, K. Šidlauskas manė būsiant tikslinga būsimųjų administracinių teismų kontrolę, taip pat ir galutinę piliečių teisių apsaugą pavesti bendriesiems kolegialiems teismams, sudarant atskirą Vyriausiojo tribunolo skyrių galutinės stadijos administraciniams sprendimams peržiūrėti⁸⁷.

Diskutuotas ir naujos institucijos – konstitucinio teismo – būtinumas. Natūralu, kad tarpukariu dar mažai paplitusi ši institucija Lietuvos galiojusiajai konstitucinei teisei išvis nebuvo žinoma. Bet po Antrojo pasaulinio karo šiam teismui visur sparčiai populiarėjant, aptardamas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją, B. J. Laučka, pavyzdžiui, nebuvimą joje nuostatų, skirtų įstatymų konstitucingumui užtikrinti, laikė stambia spr-

80 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 16.

81 Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu: II. *Metmenys*. 1960, 3:113.

82 Valstybė ir valdžia, *supra* note 54, p. 11.

83 Šidlauskas, K. Apie JAV administracinių teismų procesą. *Teisininkų žinios*. 1957, 19–20: 8.

84 Šidlauskas, K. Piliečių saugojimas nuo valdžios sauvalio (Trumpas Europos ir JAV teisės sistemų palyginimas). *Teisininkų žinios*. 1958, 25–26: 9.

85 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 45.

86 *Ibid.*, p. 44.

87 Šidlauskas, K. Administracinio teismo problemos. *Aidai*. 1954, 3: 129.

ga, dėl kurios Seimui buvusi palikta neribota laisvė pačiam spręsti apie įstatymų, taip pat ir dėl tam laikotarpiui buvusio būdingo piliečių teisių, remiantis nepaprastosios padėties taikymu, varžymo, konstitucingumą.⁸⁸ K. Šidlausko nuomone, įstatymų teisminės kontrolės įvedimas turintis sudaryti svarbų Lietuvos naujosios Konstitucijos dėsnį⁸⁹.

Aptarėme tik svarbiausias mintis, išseivijos spaudoje keltas tuomet, kai dar Lietuva buvo pajungta Sovietų Sąjungos. Tolesnė gyvenimo eiga patikrino ir patvirtino daugelio šių išseivijos atstovų idėjų ir rekomendacijų aktualumą bei pagrįstumą.

Išvados

1. Išskirtinių išseivijoje rašiusių autorių dėmesį traukė Lietuvos 1918–1940 m. konstitucinė sąranga, ypač demokratiškoji, nustatyta Steigiamojo Seimo. Domėjimąsi nepriklausomos Lietuvos konstitucine problematika lėmė ne tik jų moksliniai interesai, ne tik tai, kad ji buvo geriausiai pažįstama arba emocionaliai primindavo prarastą Tėvynę, bet skatino ir šviečianti ateities perspektyva – viltasi, kad šiuose darbuose keliamos idėjos, numatančios galimus konstitucijų tobulinimo kelius, būsiančios naudingos ateityje išsivaduosiančiam jų kraštui.

2. Išseivijos spaudoje išsakytos aptariant būsimosios nepriklausomos Lietuvos konstitucinę santvarką mintys didele dalimi sutampa su realiomis Lietuvos, jau iš tiesų tapusios nepriklausoma, konstitucijos leidėjo nuostatomis. Nūdienos Lietuvos Respublikos konstitucinėje praktikoje atsispindėjo didelė dalis išseivijos autorių konkrečių samprotavimų ir net siūlytų priemonių, ypač siekiant įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių galių pusiausvyros arba Seimo stabilumo didinimo.

Literatūra

- Čepėnas, P. Lietuvos Steigiamasis Seimas. *Keleivis*. 1970, 20-23.
- Daugirdaitė-Sruogienė, V. Lietuvos Steigiamasis Seimas. New York, 1975.
- Dvidešimt metų. *Teisininkų žinios*. 1965, 27-28.
- Gliaudys, J. Dešimtmetis svetur. *Teisininkų žinios*. 1956, 15-16.
- Grinius, K. Steigiamojo Seimo metai. *Aidai*. 1970, 5.
- Ivinskis, Z. Lietuvos Steigiamasis Seimas. Jo kilmė ir reikšmė. *Į laisvę*. 1970, 50(87).
- Ivinskis, Z. Vasario 16-tosios aktas keturių dešimtmečių perspektyvoje. *Europos lietuvis*. 1958, 6.
- Jakštas, J. Steigiamasis Seimas istorinio įvykio prasme. *Naujienos*. 1970, 236-239.
- Jurgėnas, A. Nepriklausomos Lietuvos valstybės santvarka. *Naujoji viltis*. 1974, 7.
- Kairys, J. Kai kurių teisinių problemų išvakarėse. *Teisininkų žinios*. 1954, 6.
- Kairys, J. Konstitucija ateities Lietuvai. *Teisininkų žinios*. 1957, 21-22.

88 Laučka, J. B. *Aidai*. 1985, 3: 146, *supra* note 7; Laučka, J. B. *Lietuvos 1922 metų Konstitucijos kilmė ir pagrindiniai principai*, *supra* note 7, p. 86.

89 Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, *supra* note 6, p. 42.

- Kasulaitis, A. J. Steigiamojo Seimo reikšmė. *Tėvynės sargas*. 1970, 1.
- Kajeckas, J. Steigiamojo Seimo auksinė sukaktis. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31).
- Laučka, J. B. Keletas žvilgsnių į Lietuvos 1922 metų Konstituciją: jos kilmė ir pagrindiniai principai. *Aidai*. 1985, 3.
- Laučka, J. B. Lietuvos parlamentinė santvarka 1918–1922. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31).
- Laučka, J. B. *Lietuvos 1922 metų Konstitucijos kilmė ir pagrindiniai principai*. Roma, 1987.
- [Lietuvos Konstitucijų tekstai]. *Tėvynės sargas*. 1970, 1(31).
- Lietuvos nepriklausomybės programos reikalavimai. *Sėja*. 1977, 1.
- Lietuvos valstybės nepriklausomybės paskelbimo aktas. *Lietuvos novelos*. Sudarė K. Šalcauskis. Kaunas, 1935.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija*. Spauda „Darbininko“. Boston 27, Mass. (be m.).
- Lietuvos Valstybės konstitucijos* (išrašai iš 1922, 1928 ir 1938 m. „Vyriausybės žinių“). Toronto, Kanada: Sp. b-vė „Žiburiai“, 1952.
- Lietuvos Valstybės 1922 m. Konstitucija*. „Tėvynės sargo“ biblioteka. Stuttgart, 1949.
- Liūdžius, A. Didžioji Steigiamojo Seimo reikšmė. *Draugas*. 1955, 125.
- Lozoraitis, S. Lietuvos nepriklausomybė – realus tikslas. *Aidai*. 1966, 2.
- Lušys, S. Taikos klausimas būsimoje Lietuvoje. *Tėvynės sargas*. 1952, 2.
- Matulionis, J. Demokratija, partijos ir asmuo. *Tėvynės sargas*. 1956, 1.
- Mūsų uždaviniai tremtyje. P. Stravinsko paskaita, skaityta 1956 m. balandžio 14 d. Čikagoje LTD. *Teisininkų žinios*. 1958, 17-18.
- Pauliukonis, P. Lietuvos valstybės pagrindus tiesiant. *Aidai*. 1970, 5.
- Račkauskas, K. Konstitucijos: Lietuvos nuolatinių konstitucijų laikotarpis. *Šaltinis*. 1973, 2.
- Račkauskas, K. Laisvė 1922 metų Lietuvos Konstitucijoje. *Šaltinis*. 1971, 4.
- Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967.
- Račkauskas, K. Steigiamasis Seimas ir jo dvi konstitucijos. *Tėvynės sargas*. 1970, 1.
- Raulinaitis, P. V. Lietuvos valstybės konstitucija (Piliečių teisės ir valstybės valdžios galios). *Tėvynės sargas*. 1953, 1(10).
- Raulinaitis, P. V. Okupanto įsakymų teisinė vertė. *Tėvynės sargas*. 1954, 1(11).
- Raulinaitis, P. V. Tautos ištikimybė laisvės troškimui. *Į laisvę*. 1967, 40(77).
- Raulinaitis, P. V. Tautos suverenumas. *Lietuva*. 1954, 5.
- Sidzikauskas, V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos. *Tėvynės sargas*. 1970:1(31).
- Sužiedėlis, S. Vasario 16-osios istorinės atramos. *Lietuva*. 1953, 3.
- Šidlauskas, K. Administracinio teismo problemos. *Aidai*. 1954, 3.
- Šidlauskas, K. Apie JAV administracinių teismų procesą. *Teisininkų žinios*. 1957, 19-20.
- Šidlauskas, K. Apie Lietuvos konstitucijos galiojimą. *Draugas*. 1954, 151.
- Šidlauskas, K. Lietuvos prezidentų konstitucinės galios. *Aidai*. 1956, 4.
- Šidlauskas, K. Lietuvos Steigiamasis Seimas ir lietuvių tautos suverenumas. *Draugas*. 1955, 112.
- Šidlauskas, K. Netolimos praeities patyrimas. Lietuvos konstitucijų ydos ir jų pašalinimas. *Mūsų kelias*. 1948, 34.
- Šidlauskas, K. Piliečių saugojimas nuo valdžios sauvolio (Trumpas Europos ir JAV teisės sistemų palyginimas). *Teisininkų žinios*. 1958, 25-26.
- Šidlauskas, K. *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*. Straipsnių rinkinys. St. Petersburg, FL, 1987.
- Šmulskštys, L. Nesudarytas testamentas. *Sėja*. 1954, 5.
- Šmulskštys, L. Žvilgsnis į Steigiamojo Seimo istoriją. *Sėja*. 1960, 2(64).
- Vaitiekūnas, V. Lietuvos suverenumas Steigiamajame seime. *Aidai*. 1970, 10.
- Valstybė ir valdžia. *Į laisvę*. 1955, 6.
- Varnas, J. Kad nenueitų į šunkelius. *Tėvynės sargas*. 1980, 1.

Varnas, J. Steigiamasis Seimas iš šešiasdešimt metų perspektyvos. *Tėvynės sargas*. 1980, 2(46).

Viliamas, V. Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. II. Pirmasis Lietuvos seimas. *Tėvynės sargas*. 1955, 2(12).

Viliamas, V. Lietuvos seimai ir jų grupinė diferenciacija. IV. Tretysis Lietuvos seimas. *Tėvynės sargas*. 1957, 1(14).

APPLYING THE CONSTITUTIONAL LEGISLATURE OF THE CONSTITUENT ASSEMBLY TOWARDS SELF-LIBERATING LITHUANIA: THE STANDPOINT OF THE EMIGRANTS (1945-1990)

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article describes the main publications of emigrant press during the period of 1945-1990. These publications reflect a significant contribution to the academic research of the constitutional development problematics of an independent Republic of Lithuania in 1918-1940, made by the emigrants who escaped Soviet aggression by going to the West. Among emigrants these topics were mostly analysed and described at the time when any possibilities of objective academic research in Lithuania were widely limited by Soviet ideology and politics.*

Exceptional attention of emigrant authors was attracted by the democratic constitutional structure of Lithuania, established by the Constituent Assembly. The article describes the academic research made by emigrants on the main constitutional acts established by the Constituent Assembly, such as the resolution of the 15th of May, 1920, ascertaining the fact of reconstructing the independence of the state of Lithuania, as well as the Constitution of Lithuania of August the 1st, 1922.

The emigrants' interest on the constitutional problematics of an independent Lithuanian state were determined not only by their academic interests, acquaintance with the whole situation and emotional connection with their lost motherland, but also with future perspective hoping that their ideas in showing the possible ways and means for improving the constitutions, especially in the sphere of the power balance of the legislature and executive power, by increasing the stability of the Seimas, could have been very helpful to the state that was going to be independent after all.

All the ideas of the emigrants, concerning the constitutional structure of an independent state of Lithuania mostly conformed with the actual provisions of the constitution legislator of Lithuania, a country with repeatedly restored independence. In the present constitutional practice of the Republic of Lithuania, the significant part of means suggested and specific reasoning given by the emigrant authors is reflected.

Keywords: *The Constituent Assembly of Lithuania, constitutional development, the Constitution of Lithuania of 1922, emigrants.*

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, professor. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.